

DE BETEKENIS VAN FABELS, SAGEN EN LEGENDEN

Het is tamelijk eenvoudig uiteen te zetten waar het om gaat.

De fabel

De fabel is altijd een verzonnen verhaal. Het is niet bepaald noodzakelijk, dat dieren daarin sprekend optreden. Vaak gebeurt het, maar het is niet noodzakelijk. Een fabel heeft altijd een moralistische inslag. Het is dus te vergelijken met b.v. de gelijkenissen die we aantreffen in het Nieuwe Testament, in de vele verhalen van de wonderrabbi's die zijn opgenomen in verschillende joodse boeken.

De sage

Een sage ontstaat eigenlijk uit een overlevering. Er is iets gebeurd wat men nog vaag weet. En nu gaat men vertellen hoe het is gebeurd. Bijvoorbeeld de sage van Erik de Rode, die overstak naar Amerika.

De legende

Een legende gaat uit van iets wat heeft bestaan en maakt daarvan een verhaal dat met de werkelijkheid weinig, soms helemaal niets te maken heeft. Opvallend in de legende is over het algemeen een miraculeus aspect. In de meeste gevallen zijn zowel de sagen als de legenden moraliserend.

Als je probeert de achtergronden na te gaan, dan moet je bij de fabel gewoon zeggen: Er was iemand die een wijze les wilde geven. Of dat nu het verhaal is van de vos en de raaf of dat het andere verhalen zijn, er werd gewoon een bepaalde volkswijsheid uitgedrukt in een aardig verhaaltje.

Bij de sage ligt het een klein beetje anders. Als we denken aan De Nibelungenring die Wagner zo schitterend en pompeus heeft verklankt, dan worden we geconfronteerd met allerlei wezens die nooit hebben bestaan en nooit zullen bestaan. Er is zelfs een schat, die er nooit is geweest, het z.g. Rheingold. Onder de aarde wonen allerlei dwergen. Een van hen smeedt een berucht zwaard. Er zijn schildmaagden, die de mensen naar het Walhalla brengen. Het is een oud geloof dat in het verhaal - rond de held Siegfried overigens - wordt samengevoegd tot iets waarin het oude geloof wel doorspreekt en waarin de oude mystiek en volkswijsheid een rol spelen, maar waarvan je aan de andere kant kunt zeggen: er is maar heel weinig van waar. Hetzelfde zou je kunnen zeggen voor een nog mystieker aandoend verhaal: de Graallegenden. Wat zijn ze? Ze spreken over iets wat waarschijnlijk nooit heeft bestaan, want er wordt verondersteld dat de Avondmaalsbeker bovendien zou zijn gebruikt om een paar druppels van het bloed van Jezus op te vangen. Verder zou men de speer van Longines in zijn bezit hebben en nog wat meer kostbare relikwieën, die zoals we weten teloor zijn gegaan. Ook hier is de achtergrond iets wat heeft plaatsgevonden. De hele verbeelding rond deze Graalmythe, de moeilijkheid om de Graalburcht te vinden en al wat daarmee samenhangt, geeft aan hoe de mens denkt over de diepste waarheden van zijn geloof. We zouden het eenvoudig zo kunnen uitdrukken: een vertaling van geloofsdrijf in de termen van de riddertraditie. Zoals de geschiedenis van Siegfried, de Nibelingen en al wat erbij komt eigenlijk een vertaling is van het oer-Duitse, het Teutoonse stamgeloof, aangevuld overigens met enkele Keltische elementen, al zal men dat niet graag toegeven. Zo wordt dus de oudheid tot leven gebracht, maar altijd weer in termen van onwerkelijkheid, vol onwerkelijke verschijnselen, gedramatiseerd op een manier die in het dagelijks leven belachelijk zou zijn.

Kijk ik naar de legenden, dan denk ik in een andere richting. Neem b.v. Dracula. Beroemd geworden door Bram Stoker, de schrijver. Maar toch een man die werkelijk heeft bestaan: hij had wel een andere naam. Hij was echter bekend als Dracula. Deze man had een burcht in het Zevengebergte. Hij heeft inderdaad enorme wreedheden begaan. Hij heeft aan goudmakerij en zwarte magie gedaan. Alles wat aan vampirisme daaraan wordt bijgevoegd is eigenlijk een

illustratie die weergeeft hoe het historisch eens is geweest. De grote willekeur van de landheren b.v. wordt daarin geïllustreerd en gelijktijdig worden we geconfronteerd met de sombere magische omgeving van het Zevengebergte. Op deze manier krijg je de echte legende.

Een legende vinden we ook bij de Tafel van Koning Arthur. Zoals u weet de uitvinder van de ronde tafel, die sedertdien voornamelijk is gebruikt, als men wilde twisten over voorrang. Deze legenden berusten op werkelijkheid. Er is een koning geweest wiens naam wel niet precies Arthur was, maar die toch allerlei dingen heeft gedaan. Hij had inderdaad een grote burcht, afgesloten van het geheel. Hij had daar een ridderhofhouding. Hij was een van de eersten die een riddertraditie probeerde in te voeren en dat was nogal vroeg, zoals u zult begrijpen. Wij vinden in deze verhalen echter ook heel veel elementen die heel ergens anders thuishoren. Elementen, die eerder behoren bij de pogingen van de toenmalige Engelse stammen om zich te verzetten tegen de heerschappij van de Romeinen. Er zit van allerlei in van de overleveringen van de Saksische helden en hier en daar zelfs iets van de meer Vikingse overleveringen en waarden.

Men denkt altijd: die verhalen zijn zonder meer echt of niet echt. Maar een mens vertaalt alles in illusie. Als je b.v. terugdenkt aan artiesten die enige tijd geleden zijn heengegaan, dan heb je ook al te maken met legenden. De legende van Louis Davids b.v., van Lou Bandy, van Buziau, de legende van het afscheid van Heintje Davids. Dat zijn verhalen die op den duur zijn uitgebouwd en veranderd totdat er ergens iets is gaan ontbroken, het is niet meer helemaal waar. De mensen zijn legendarisch geworden. Ook gebeurtenissen die je je eigenlijk niet goed kon voorstellen werden al snel tot legenden gemaakt. De legendarische vlucht van Charles Lindbergh b.v..

In de legende hebben we de werkelijkheid, maar we kunnen haar niet helemaal aan en daarom versieren we die. Als er dingen gebeuren die we niet begrijpen, dan vullen we dat aan door een beschrijving van de moed van de held, het ingrijpen van bovennatuurlijke krachten, het mirakel dat gebeurt. Op die manier kom je wel een heel eind ver, maar zoek je de werkelijke achtergrond, dan moet je zeggen: het is eigenlijk de neiging van de mens om alles in te passen in zijn gedachtewereld.

Als je veel later zult spreken over de eerste reis naar de maan, dan zul je horen dat dat gebeurde in ruimtevaartuigen die absoluut ontoereikend waren, dat het mensen waren die eigenlijk niet eens wisten waar ze op uit gingen en dat ze met ijzeren moed en misschien door ingrijpen van buitenaf er toch in zijn geslaagd een vlag op de maan te planten. Dat zal waarschijnlijk wel de vlag zijn van de Verenigde Aarde of zoiets, want van een Ver. Staten heeft men misschien wel gehoord, maar daar denkt men niet meer aan. Zo komen die legenden tot stand. Het is het menselijk bewustzijn dat probeert achtergronden te scheppen waartegen het "ik" een verhaal kan aanvaarden en daardoor kan worden geboeid. En als we nu zo bezig zijn, kunnen we een heel stel legenden gaan opnoemen.

Neem de legende van het oude Atlantis. Een absoluut onwetenschappelijk geheel, ook al geloven nog veel mensen eraan. Het verhaal over de opbouw van die stad is niet waar. Zeker, er is een Atlantis of Poseidonis geweest. Er is zo'n rijk van de zee geweest en er zijn steden geweest van een bepaalde structuur. Maar de wetten ervan waren helemaal niet in overeenstemming met hetgeen wordt verteld door de degene die het verhaal in omloop bracht. Want wat wilde hij? Hij wilde zijn eigen denkbeelden omtrent staatkunde, indeling van de staat duidelijk maken en daarmee vervalste hij het geheel. En daardoor wordt het moeilijker om het historisch na te gaan. Daardoor wordt het moeilijker te overtuigen en daardoor vooral bestaat er een grote afstand tussen het werkelijke Atlantis en datgene wat later als zodanig door een filosoof (Plato) wordt beschreven.

Kijk naar de oude Egyptische magie. Ze heeft bestaan, natuurlijk. De Egyptenaren waren magiërs, zeker in hun eigen ogen. Ze wisten een aantal dingen die de mensen tegenwoordig vergeten zijn. Ze wisten daarnaast een paar dingen die men nu op een andere manier en wetenschappelijk verantwoord kan bereiken. Maar als je de verhalen hoort over de vloek van de Pharao of de wraak van de mummie en dat soort dingen, dan weet je: ik heb hier niet te maken met de werkelijkheid.

Toch zijn het geen sagen en ook geen fabeltjes. Neen, het is legende. Want de vloek voor de verstoorder van de tombe bestond. Men heeft het bevestigd gezien, toen archeologen daar

opnamen gingen maken en de tekens gingen vertalen die op de afsluiting in bepaalde graven was aangebracht. Ze zijn er achter gekomen dat er inderdaad wel een zekere vloekwerking bestaat, maar die is helemaal niet dat duistere en wonderbaarlijke dat men ervan wil maken. Het is een doodnuchter iets. Het is een feit. Maar een feit, dat niet past in de denkwijze van deze tijd. Daarom wordt het een legende, daarom wordt het verdraaid, vertekend.

Datzelfde is het geval met de Bermudadriehoek: een van de legenden van uw tijd. De feiten bestaan: het witte water, de verblinding, het wegvallen van radioverbindingen, disoriëntatie, het plotseling optreden van dit effect in verschillende gebieden, maar alle tamelijk moeilijk te omschrijven, het daardoor teloor gaan van schepen en vliegtuigen of het geheel verdwijnen ervan. Het zijn feiten. Maar nu moet men iets daarvan gaan maken. Nu is de neiging om een legende te vormen erg groot, want het is duidelijk dat een plotseling opstekende storm niet het radiocontact altijd weer doet verzwakken en dan verbreken. Toch is dat vele malen geconstateerd. Als je dus vertelt dat het stormen zijn en je gaat alleen wijzen op de meteorologische omstandigheden in dat gebied, dan vertel je een legende.

Ik meen, dat hiermee de aard en het karakter van fabels, sagen en legenden wel duidelijk genoeg zijn. Dan moeten we nu proberen aan de hand van dit alles te zien wat er precies aan de hand is. Nu weet ik, dat er verhalen zijn die bij u als zuiver vertellingen gelden, maar die in andere landen wel degelijk worden beschouwd als legenden of sagen. Denk eens aan de vele verhalen van de Duizend-en-één-Nacht. In enkele gevallen hebben we zuiver te maken met parabels en ook fabels, want sprekende dieren, dienende Djinni spelen daarin een grote rol. Maar in andere gevallen hebben we te maken met zuiver esoterische waarheden. Dan blijkt plotseling het verhaal een leerverhaal te zijn.

Als u b.v. het verhaal van Aladin beschouwt, dan zal u opvallen dat hij eigenlijk tegen wil en dank betrokken raakt bij de pogingen van een tovenaars die het allesbehalve goed voor heeft. Hij zou inderdaad verloren kunnen gaan, want als hij naar beneden gaat, komt hij door vele verschillende grotten en daaruit zou hij graag wat van willen meenemen. Als hij het echter zou doen, zou de poging mislukken. Er wordt dus een beheersing van begeerte gevraagd. Eerst moet het doel zijn bereikt (de lamp moet genomen zijn), dan pas - en niet eerder - mag hij wat juwelen meenemen. Je moet eerst het licht bereiken en dan pas krijg je de wijsheid. Het is allemaal zo eenvoudig als je het goed bekijkt.

Neem het verhaal van Djoa en de rode vissen. Het verhaal van iemand die een soortgelijke beproeving ondergaat en moet doordringen in een paleis dat onder een rivier ligt. Als hij daar binnenkomt, wordt hij eerst verleid door de schoonheid, het begeerteleven speelt een rol. Hij gaat verder en wordt dan verleid door grote schatten, de bezitszucht wordt a.h.w. afgetast. Hij gaat verder en ten slotte ziet hij de gestalten van zijn moeder, zijn zuster, kortom, van iedereen en alles waar hij van houdt en die hem smeken alsjeblijft even om te kijken en bij hen te komen. En drie keer faalt hij daardoor. De vierde keer gaat hij verder en vindt het geheim. Het is duidelijk dat hierin zelfs bepaalde boeddhistische tradities in verwerkt zijn. Het verhaal is een parabel. Als we echter in datzelfde verhaal horen over enkele reizen van Sindbad, dan valt op dat bij Sindbad niet alleen maar hier en daar de lering of het buitengewone een rol speelt. Neen, in vele gevallen gaat het er ook nog om feiten duidelijk te maken. Dan weten we wel, een vogel Rok bestaat niet. Maar dat er diamanten waren gevonden op bepaalde plaatsen die ongeveer in overeenstemming waren met wat er wordt beschreven, dat kan niet worden ontkend. Het feit, dat er handel werd gedreven, dat b.v. Sutte bestond (al was dat in India en niet op een eiland), dat alles maakt duidelijk: hier heeft men allerlei feiten samengevoegd. Feiten, die misschien niet helemaal aanvaardbaar waren en die juist daarom een beetje vertekend moesten worden. En zo werden ze plotseling aardige vertellingen. Dat men dit dan later in het kader van de Duizend-en-één-Nacht van Scheherazade en haar vertellingen heeft geplaatst, is een poging om het idee los te maken van de werkelijkheid.

Ook als we ons bezighouden met de visie die men heeft op bepaalde soorten mensen, dan blijkt dat legendevorming al heel gauw erbij betrokken is. We weten dat over Prins Siddartha allerlei veronderstellingen bestaan. Legendes, die weliswaar stroken met de feiten, maar waarvan een interpretatie wordt gegeven die heel anders is. Een van de aardigste daarvan is de Rivier van de Pijl. Jagend in zijn jonge jaren schiet Prins Siddartha een pijl af. Die pijl vliegt heel ver weg door de lucht en komt op een bepaalde plek terecht. Daar waar hij neerkomt,

welt een bron op. Deze bron geeft een bijzondere zuivering waardoor men alle begeerten verliest, volledig vrij komt te staan om het hoogste te verwerkelijken. Dus niet een vergeving van zonde of een reiniging van de ziel zoals in de Ganges, maar een verandering van de persoonlijkheid. Als we zeggen dat er nooit gejaagd is en er nooit een pijl verloren is gegaan, dan liegen we. Dat is gebeurd. De manier waarop het ontstaan van de legende wordt beschreven, strookt ongeveer met de feiten die we kennen uit de historie. Maar wat niet strookt, is het ontspringen van die rivier (de bron). Hoe komt men daar dan aan? Wel, als je aan de Boeddha denkt als een bron van wijsheid en je realiseert je dat men meende zich te kunnen reinigen door zijn uitstraling, zijn gedachten en zo op de juiste wijze het Pad te kunnen gaan, dan is de rest van het verhaal duidelijk geworden. We behoeven ons niet altijd bezig te houden met sprookjes. Sprookjes zijn aardig, maar soms zijn er zaken die veel dichter liggen bij de legende en soms bij de sage.

Er is in China een periodiek terugkomende grote overstroming. Die overstromingen moeten verklaard worden. Men kan ze echter niet verklaren. En er zijn daarvoor verscheidene expedities uitgegaan om precies uit te zoeken of dat punt 1. te voorkomen was en punt 2. wat de oorzaak ervan was. Een oorzaak, die men meende te moeten zoeken in een soort versperring waardoor een stuw zou ontstaan. Dat was er niet. Dus verschijnt de legende van de z.g. gouden of witte Draak, die in een hol in de bergen woont en zich kan veranderen in een mens. Maar op zekere nachten, wanneer bepaalde sterren aan de hemel staan (beroep op de astrologie die vroeger een rol speelde in China) gedwongen is zijn drakengedaante aan te nemen en dan in een rivierbedding gaat liggen zodat het water wordt opgestuwd. Zo veroorzaakt hij eerst een droogte en daarna een overstroming. Dus feiten verklaren, het onverklaarbare verklaarbaar maken. Uw eigen tijd doet precies hetzelfde.

Als men b.v. hoort over het gevaar dat de mensheid binnenkort alle bronnen van de aarde uitgeput zal hebben, dan zeg ik: Daar hebben we te maken met een sage. Want de feiten, die men noemt zijn niet allemaal onjuist, maar men verbindt er conclusies aan die niet juist zijn en probeert zo een belering te geven die gelijktijdig een andere mentaliteit bij de mensen zou moeten kweken. Hier en daar gaat men zelfs verder en worden dergelijke rapporten eigenlijk parabels, die duidelijk maken hoe degene die alles uitgeeft tenslotte zal moeten terugkruipen als de verloren zoon als hij tenminste het vaderhuis kan vinden.

Kijken we naar legenden, dan is het b.v. de legende van de deteriorerende atoommacht. Anders gezegd: de atoomdreiging waardoor anderen bang voor je zullen zijn. Nu hoeft die niet zo groot te zijn, je hebt dus geen "overkill" nodig. Er wordt echter een verhaal opgebouwd dat, op zichzelf niet onjuist is, maar dat gewoon aan de feiten voorbij gaat. Het verhaal luidt dan, dat juist omdat je zo enorm veel atoomwapens en andere verschrikkelijke wapens hebt (waar het publiek niets van mag weten, maar de tegenstander soms via lekkages iets van mag vernemen) je daardoor oorlog onmogelijk maakt. Maar oorlog is een mentaliteit! Het is een toestand van onredelijkheid. Het is duidelijk, dat we hier proberen de techniek in de plaats te stellen van het menselijk bewustzijn. Ik zou zo voort kunnen gaan. Op de achtergrond van al die dingen ligt, geloof ik, ergens ook de onrust van de mens. De mens weet zelf niet precies meer wat hij moet doen. Hij voelt een onzekerheid en probeert die weg te praten met verhalen. De mens weet bepaalde dingen wel, maar hij zou ze anders wensen. En dan bouwt hij een verhaal op waarin die feiten wel een rol spelen, maar plotseling een heel andere betekenis krijgen. Bijvoorbeeld: Als we denken aan de werkgelegenheid, dan is het toch erg belangrijk dat er overal steeds meer nieuwbouw verschijnt. Het kan het meest rendabel zijn, als we kantoren bouwen. Dus is het belangrijk, dat er steeds meer kantoren worden bebouwd. Dus moeten we de steden vullen niet kantoren. Dit de mensen moeten wonen, dat de mensen willen leven, dat de mensen psychisch reageren, laat men gewoon buiten beschouwing. Maar je kunt verhalen samenstellen waarin alles past.

Als je te maken krijgt met dingen als God, innerlijke kracht, innerlijke bewustwording, dan is het veel prettiger om met sagen, legenden en fabeltjes te werken dan met feiten. De werkelijkheid van het leven is dat je jezelf bent en dat je daaraan niets kunt veranderen. Je kunt jezelf niet veranderen door je te beroepen op het een en ander. Je kunt alleen naar jezelf zijn. Als je nu weet dat dit het geval is, dan ga je een verhaal opbouwen waarin een goddelijke kracht, een heilige Maagd of een duivel aansprakelijk wordt gesteld en mede ingrijpt: een Deus ex Machina die het onmogelijke mogelijk moet maken. Maar je bent jezelf en je leeft jezelf. Als je het zo bekijkt, is de achtergrond heel vaak de vlucht voor de werkelijkheid, voor de feiten.

Kijk eens naar uzelf en naar uw leven. Weet u nu werkelijk wat goed en kwaad is? Dat moet u weten, want in de bijbel staat immers dat Adam en Eva aten van de Boom van Kennis van Goed en Kwaad. En u bent nageslacht, dus dan moet uw kennis overgeleverd zijn. Maar u heeft ze niet, niet echt. Dan moet er dus iets fout zijn met het verhaal. Dan is de directe afleiding niet meer aanvaardbaar, niet meer mogelijk. God is een en dezelfde door alle tijden, en zijn gebod is een en hetzelfde. Lieve mensen, dat is gewoon een sage, een mythos! Want de wet van die God wordt voortdurend anders uitgelegd, elke keer weer. De mensen leven steeds onder andere omstandigheden. Neem b.v. Abraham. Niet alleen dat de man er een bijzit op nahield (met goedkeuring van zijn vrouw overigens), maar bovendien verstootte hij Hagar omdat zijn vrouw plotseling vruchtbaar was, en wel kort nadat er drie gasten op bezoek waren geweest. Het is maar een verdachte situatie! Neen, dit is ingrijpen van God: dat mocht.

Salomo had een hele harem. Er werd van hem gezegd, dat hij voor elke dag van het jaar een vrouw had en bovendien nog een paar in reserve plus zijn bijzitten en slavinnen. De man verzamelde kennelijk iets anders dan postzegels. Maar dat werd goedgekeurd. Dat was Gods wil, want in diezelfde tijd heeft Salomo de tempel gebouwd, heeft God hem gezegend. Maar daar moet je nu niet meer om komen! Als u een jongeman tegenkomt, moet u toch eens vragen wat hij denkt van veelwijverij. Dan hoort u wel dat het geloof aan de God van vandaag heel anders is, want nu mag het niet meer. Of dat nu goed of kwaad is, daar zullen we niet over praten. Maar als je nu komt met het verhaal dat dit allemaal letterlijk waar is, allemaal de wil van God, door God zelf neergeschreven, dan kom je terecht in een aantal onverklaarbaarheden en tegenstrijdigheden. Neem nu uzelf eens. Hoe vaak heeft u geen verhalen verteld, legenden. Die tante van u bestond heus wel, maar wat u allemaal vertelt wat ze wel en niet heeft gedaan, nou daar klopt geen steek van. U wist er trouwens niet veel van, want u was nog veel te klein om dat te begrijpen.

En die goeie ouwe tijd waar sommige mensen over bezig zijn bestond ook niet, net zomin als de huidige welvaart. Dat is maar heel betrekkelijk. Voor enkelen was dat misschien zo. Waarom loopt u eigenlijk weg voor de feiten? Waarom loopt u weg voor uw eigen rol, voor uw eigen handelwijze? Zoudt u dat niet om dezelfde redenen doen waarom de mensen in alle volkeren, in alle werelddelen steeds maar weer sage op sage, legende op legende hebben gestapeld? Soms wilt u wel eens duidelijk maken dat het eigenlijk niet zo kan. En dan komt u aandragen met de parabel, de fabel desnoods, als je Hollander bent, met "Jantje zag eens pruimen hangen. O, als eieren zo groot". Tegenwoordig zouden ze graag willen weten wat de kwaliteit (de klasse) was 0 was: een 5, een 3, misschien. Je probeert gewoon aan de ene kant de feiten weg te drukken en aan de andere kant de besepte waarheden zo uit te drukken dat iedereen ze kan begrijpen zonder dat ze direct bindend zijn. Je kunt b.v. niet zeggen tegen de een of andere politicus die probeert een kabinet te formeren. "Goede man, je liegt dat je barst. Je zegt bepaalde dingen niet te weten, terwijl je ze zelf mede ontworpen hebt. Daar klopt niets van." Dat kun je niet doen. Dan kun je wel zeggen: Er was eens een uil met een heel slecht geheugen.. en dan ga je verder. Dan haal je er nog een wielewaal bij en er komt een aardig verhaaltje uit voort. Je kunt toch nog zeggen wat je wilt zeggen, maar het is vervreemd.

Kijk, dat is nu waar een fabel voor is. Een fabel scheidt ook afstand. Ze maakt het mogelijk om bepaalde leringen vrijblijvend te maken. Op dezelfde manier waarop de mensen voortdurend de nadruk leggen op het feit, dat Jezus de werkelijke zoon Gods was. Een methode waarmee ze zichzelf proberen te onttrekken aan de noodzaak de weg te gaan die Jezus hun heeft getoond. Nu zeggen ze: Ja, maar hij was de zoon van God. Hij kon het. Ik kan het niet.

Die achtergronden zijn onthullend. U heeft gemerkt dat ik tot op dit ogenblik wel voorbeelden heb aangehaald, maar dat ik mij niet werkelijk in het rijk van sagen en legenden heb verdiept in de verklaringen die overal worden gegeven. Ik heb nog niet eens gesproken over de Witte Wieven en het feit, dat ze vaak voortkwamen uit het aanschouwen van de was van de een of andere heldere boerin in een maanlichte nacht door een wat dronken boer. Ik heb alleen geprobeerd de zaak zodanig te preciseren dat de achtergrond naar voren komt: het vervreemdingseffect.

Wij willen niet de feiten kennen, dat is de achtergrond. Wij willen de werkelijkheid niet voor ogen gesteld zien. En als dit onvermijdelijk of als dit nuttig is, dan veranderen wij er kleine details aan, dan doen we net alsof het anders is. Dat doen we dan net zolang totdat we er zelf in geloven. En als het dan toch nog niet helemaal aanvaardbaar is, projecteren wij het terug in

de tijd en is er een legendarische held of vorst die alles kan. Dan is er een Hercules die zelfs de stal van Augias kan schoonmaken door er een rivier doorheen te laten stromen. Dat zou hem nu niet meer gelukt zijn. Waar vind je nu nog een zuivere rivier? Het is gemakkelijk genoeg om dat te doen, maar het zegt tevens iets over jezelf. Het zegt iets over je behoefte aan avontuur, je behoefte om zelf niet verantwoordelijk te zijn voor de gevolgen. Het zegt iets over de noodzaken van het menselijk bestaan en de illusies waarmee de mens net doet alsof hij anders is.

Zoals de oude geloofswaarden, volkswijsheid en overlevering in het sprookje altijd weer een rol spelen, zo doen ze dat natuurlijk ook in praktisch elke sage en legende. De zoetelijkheid ervan maakt duidelijk, dat de mensen altijd weer hopen op een overwinning aan het einde, op een glorieus lot of tenminste een erkenning. Ze maken ook duidelijk, dat de mens het altijd aan een ander overlaat.

We kunnen een heel verhaal vertellen over de Minotaurus en het grote Doolhof (Labyrinth). We kunnen spreken over Ariadne die o, zo handig was. Maar vergeten we niet dat in dit verhaal iets vervalst is. Het Doolhof heeft bestaan. Maar de Minotaurus was geen halfgoddelijk-halfmenselijk wezen, niet een soort demon of zelfs maar een beest. Hij was de priester van een geheime Orde. Het offeren van degenen die verdwaalden in deze doolhof was een methode om magische krachten te vergaren. Dat wordt niet verteld.

We horen spreken over die fantastische Griekse atleten van vroeger. Maar realiseert men zich wel dat b.v. het stierengevecht een oude traditie is waarin jongeren zich waardig moesten bewijzen door met buitelingen, met reactievermogen het gevaar van een aanstormende stier te ontlopen. Het spel, dat in zekere zin nog wordt geïmiteerd door de picadores van deze tijd. Het is allemaal zo gemakkelijk te zeggen: vroeger was het anders. Neen, het was niet anders. Alleen, wij durven de consequentie van wat we zijn niet aan en daarom grijpen we naar de sagen en legenden. Daarom bevolken wij hele landschappen met geesten en spoken, met demonen, heksen, wolven en weerwolven, want zo kunnen we onze angsten rechtvaardigen. Zo kunnen we ons te kort schieten rechtvaardigen. Dat is de achtergrond.

Nu worden die overleveringen vaak verteld door oudere mensen. Dat is toch wel aardig, al die sagen van het oude landschap, al die legenden over mensen die eens hebben geleefd. Maar eigenlijk doet u vandaag de dag precies hetzelfde. De leugens, die u vandaag aan uzelf vertelt, zijn mogelijk de sagen en legenden van de komende tijd. De klassieke gebeurtenissen in deze jaren worden langzaam maar zeker vervalst totdat ze ten slotte een heldenstrijd weergeven, zoals ze in sommige heilige boeken van de hindoes beschreven staan. Ze zijn er geweest de veldslagen, de oorlogen, de atoombommen. Ze zijn er geweest de nachten van angst, de brandende steden. Maar niemand zal willen erkennen dat het zomaar tot stand is gekomen. Dus moet er een goddelijke kracht achter zitten, moet er iemand zijn die de duivel speelt en iemand die God speelt. Er moeten helden zijn en schurken. Dat is de manier waarop de mensheid denkt en werkt. Wat is de werkelijkheid dan? De werkelijkheid, die door al die verhaalvormen wordt vervalst? De werkelijkheid is dat we allemaal, wanneer we mens zijn tot de middelmaat behoren. We falen voortdurend. Wij hebben allemaal dromen en angsten die niet redelijk zijn. En soms doen we toch weer dingen, die wel redelijk zijn en waarmee we enorm veel kunnen bereiken. Maar we durven het onszelf niet toegeven dat het is zoals het is. Dat is de werkelijkheid. Geen hoge, magische achtergronden. Geen diepe, esoterische geestelijke wijsheid in de sagen en legenden, ofschoon je dat er natuurlijk, kunt inleggen, als je dat niet alle geweld wilt. Gewoon de mens met zijn neiging om zichzelf, zijn gedrag, zijn historie te vervreemden van de feiten om zo te ontvluchten aan de noodzaak, zichzelf en zijn geslacht te zien zoals het is.

Ik denk dat de mens alleen maar door zijn angst voor het ongekende dat door de situatie is ontstaan de feiten moedwillig verdraaid. Dat ontstaat door de angst voor het onbekende. Ik heb daarvan ook voorbeelden gegeven. Vooral in sagen treffen we dat heel vaak aan. In legenden is dat veel minder het geval. Daar is meer sprake van een moedwillige verdraaiing van feiten, ook als ze langzamerhand tot traditie wordt. Denk nu maar aan uw eigen land.

Nederland is altijd zo goed geweest, zo ruimdenkend. Maar weet u dat de joden, die zich hier mochten vestigen omdat ze geld brachten, extra belasting moesten betalen? Dat ze ook in Nederland in ghetto's leefden? Dat ze ook in Nederland lange tijd gedwongen waren bepaalde kentekenen te dragen zodat ze onmiddellijk als jood te onderscheiden waren? Daar hoort u

niets van. U hoort wel van de ruimdenkendheid van de Nederlanders, die de vluchtende Portugese joden zonder meer hebben opgenomen.

Floris V, "Der Kerlen Gods", dat was toch werkelijk een man! Zo democratisch als er ooit een geweest is. Als u de geschiedenis nagaat, dan zult U zien dat het heel wat anders was. Floris was iemand, die macht wilde krijgen over de edelen van die tijd, die daartoe intrigeerde en die om dit te bereiken zich bezighield met de rijkere van de burgerij, niet met de kerlen, niet met het gewone landvolk. Hij is vermoord, inderdaad. Maar waarom? Hij is vermoord omdat de regenten (ook in uw land) niemand de kans wilden geven om werkelijk de macht over te nemen, ook als ze soms iemand wel wilden toelaten tot hun kring zodat hij het spelletje van machtsuitoefening mochten meespelen. Dat zijn de feiten. En die vervalsing is opzettelijk. Lees uw geschiedenisboeken en kijk dan naar de manier waarop diezelfde feiten voor zover ze belangrijk waren worden vermeld in de geschiedenisboeken van andere volkeren. U zult dan tot de conclusie komen dat uw Willen van Oranje in de eerste plaats een opstandeling was en niet in de eerste plaats een ketter die voor godsdienstvrijheid vocht. De godsdienstvrijheid heeft hij pas genomen, aanvaard en geprobeerd waar te maken. toen bleek, dat hij daardoor voldoende aanhang kreeg. Vader des Vaderlands, ongetwijfeld. Maar wat zijn de feiten? Je kunt nagaan dat de slag bij Quatre Bras eigenlijk alleen maar een vergissing is geweest, een stommitieit en geen krijgskundig meesterstuk. Als je eerlijk naar de feiten kijkt, zie je dat ze vervalst worden. Zelfs vandaag aan de dag wordt de historie vervalst.

Vandaag aan de dag worden er legenden geschapen om de feiten te verhullen. Vandaag aan de dag zijn er sagen over gevaren die niet werkelijk bestaan om verhoudingen te rechtvaardigen, die men zonder dit niet in stand zou kunnen houden.

Het schijnt, dat u het allemaal wel voldoende vindt. Het valt mij erg tegen van u. Maar u bent zozeer in de minderheid, als we zien wat er allemaal aan onze kant aanwezig is en aan uw kant, dat ik het u toch niet kwalijk neem. Ik zal het dan maar wijten aan de toch ondanks alles opbloeiende legende dat de geesten het toch altijd beter weten.

DISCUSSIE

- ❖ *Geven de sprookjes van Tolkien niet een weg aan die vele geesten volgen, een soort evolutieweg? Toch is mij gebleken dat voor mensen met weinig fantasie deze lectuur eenvoudig niet te verteren is. Hoe zit dat?*

Laat mij het zo zeggen. Tolkien is een man die sprookjes heeft geschreven. Zijn belangrijkste verhaal is de Hobbit en niet zoals u misschien denkt: In de Ban van de Ring. In de Hobbit namelijk heeft hij geprobeerd een kindervertelling om te zetten in een boek waarin de figuren werkelijk zouden lijken. Dit is weer de basis van het boek waarop u waarschijnlijk doelt. In de Ban van de Ring. De hele geschiedenis die hij ontwerpt, kan worden geïnterpreteerd als een inwijdingsverhaal. In dit verband is b.v. Gandalf een zeer interessante figuur: de man met de vele gezichten, die altijd de Grauwe is en dan in zijn strijd om mogelijk te maken dat de wereld wordt gered herrijst als de Witte. Zijn tegenhanger is Saruman, een magiër, die altijd als de Witte bekend staat. Die bekwaam is, maar te zeer zichzelf ziet als het centrum van het Al en van macht en daardoor eigenlijk vervalt tot een soort onbewuste vazal van de Heren van het Duister. Er zitten veel demonische overleveringen in. Als we b.v. kijken naar de Ringgeesten, dan moeten we bedenken dat zelfs zoiets als de wilde jacht erin is terug te vinden. Er zijn veel elementen in gebruikt die werkelijk bestaan. Men zingt over The Ghostriders in the Sky. En als je ziet hoe deze machten op een gegeven ogenblik, door het duister worden gestuurd om door de lucht te zeilen, dan word je geconfronteerd met diezelfde werkelijkheid. Er zijn elementen bij die eigenlijk thuishoren in Salem bij de heksen. Tom Bombadillo, een vrolijk kwastje zoals hij zelf zegt, een deel van de natuur, die zich eigenlijk van het gebeuren niets aantrekt. Datzelfde krijg je ook weer terug in de gestalte van Boombaard, een wezen dat eigenlijk een levende boomherder is die zelf bijna een boom is. Fabelfiguren genoeg. Legendarische gebeurtenissen eveneens. De veldslagen springen het boek uit. Maar is het een inwijdingsverhaal? Ik geloof niet, dat het als zodanig is geschreven. Ik geloof eerder, dat je het moet zien als de poging van een schrijver om een fantasiewereld, die hij bijna spelend had gewekt, opnieuw gestalte te geven. Er zijn andere verhalen van dezelfde schrijver, die

duidelijk maken hoezeer hij zich verbonden voelt met de natuur. En ik geloof, dat ook dit een zeer belangrijk punt is in het door u bedoelde boek. Maar het is fantasie. Soms zal een mens er door worden geboeid. Soms zal het hem gewoon te uitvoerig zijn, te fantastisch. Dat ben ik direct met u eens. Ik zou het niet willen beschouwen als een legende of een sage of zelfs als een gelijkenis. Het is een van die werken waarin de mens, die nadenkt over het wezen der dingen, juist door die fantasie wordt geconfronteerd met zijn eigen denken en geloof.

❖ *Er zit toch wel een bepaalde werking in: het goede moet steeds weer met het kwade strijden en het culminatiepunt is dat het goede zegeviert.*

In de goedkope romannetjes waarin de FBI de misdadigers verslaat, vindt u dezelfde strekking. Minder fantastisch, dichterbij de werkelijkheid en daarom misschien minder klaarblijkelijk maar dat zit er ook in. Wij moeten hier niet proberen een roman zonder meer om te zetten in een soort leerdicht, want dat is het in dit geval niet. De pelgrimsreis uit een vroege periode in Engeland is veel meer zinnebeeldig bedoeld. Dát is een soort leerdicht. Als u denkt aan Elckerlye, dat in Nederland beter bekend is, dan vindt u daar ook weer een poging om leerrijk, zedenpreken a.h.w. de mens via een verhaal tot een bepaald besef te brengen. Maar kijk je nu weer naar bepaalde werken van Vondel (ik denk hier niet in de eerste plaats aan de Gysbrecht maar aan Jozef in Dotan), dan ontdek je dat hier de dichter alleen maar een bijbels tafereel neemt om de aanvaardbaarheid van zijn verhaal te vergroten, terwijl wat hij zegt in feite helemaal geen zedenpreek wil zijn, maar eerder een beschouwing is over de mensheid. Je moet dus met die dingen heel erg goed uitkijken. Je kunnen in alle dingen de waarheid vinden als ze in ons leeft. Als u een boek leest, dan leest u er veel dingen in die in uzelf bestaan, en wel omdat de schrijver niet in staat is om alles expliciet uit te leggen en te omschrijven. Het is de lezer, die voor een groot gedeelte de inhoud van het boek bepaalt. Daar kijkt men wel eens aan voorbij.

❖ *Toch lees je bepaalde boeken heel graag en andere boeken vind je niets aan. In de griezelligliteratuur wordt het element van onmenselijkheid altijd weer overwonnen.*

Dat is eigenlijk overal het geval. Ik kan u een voorbeeld geven dat helemaal niet griezelig is, totdat je je realiseert wat er in feite wordt beschreven. U kent misschien de boeken van Kapitein Maryat. Deze heeft verscheidene boeken geschreven o.a. het Dagboek van een Midshipman en een verhaal onder de titel Pieter Simpel. In alle gevaren waarin de held komt te verkeren, bij alle ontberingen is hij toch degene die het nog nét haalt, want dat is nu eenmaal een roman eigen. De doorsnee-mens heeft ook de neiging zich te identificeren met iemand die slaagt ondanks moeilijkheden. Een gemakkelijk behaald succes, ach, daar heb je niet zoveel behoefte aan. Het moet bijna spectaculair zijn. In latere vormen heb je dat ook in de Hornblower-cyclus. Daar komt ook iets dergelijks in voor. Ook weer in een nautisch milieu. Dan kunt u zeggen: griezellelectuur, natuurlijk, de griezel moet overwonnen worden, dat is toch duidelijk. Want als de griezel zou overwinnen, dan wordt het onwaarschijnlijk dat de waarde ervan, de griezelwaarde, teloor gaat. Het is juist het idee dat de demonen vlak achter je zijn, dat u in elke stad geheime tempels kunnen schuilen, dat er overal bloedoffers worden gebracht, dat overal demonen weer kunnen opstaan en uittrekken, dat weerwolven filialen vestigen over de hele wereld inclusief eigen bloedbank, dat soort dingen trekt. Het is hetzelfde als de rit in de achtbaan op de kennis. Het is het geconfronteerd worden met een schijnbaar gevaar waarachter dan toch het gevoel zit, dat je zo dadelijk weer veilig op de grond staan en tegen de anderen lachend kunt zeggen, Kijk, wat ik heb gedurfd! Dat is in heel veel boeken het geval. De boeken die u aantrekt, zullen een ander niet aantrekken. Kijken we naar de gewone damesromannetjes waarin zij door allerlei onrecht heen ploetert en toch met veel trouw en tranen en humor eindelijk de veilige huwelijks haven haalt, dan denkt u: wat een kolder. Maar er zijn meisjes en vrouwen (wat dat betreft ook mannen), die zich met de figuren in het boek zodanig kunnen één voelen dat ze dromen dat het hen zou gebeuren, ook al weten ze dat het niet waar is. En daarmee zitten we weer heel dicht bij de legende en de sage. Ik zou het misschien zo moeten zeggen: Wanneer de werkelijkheid niet meer kan worden benaderd via de legende, wanneer er geen sagen meer te bouwen zijn op een bijna vergeten verleden omdat je er teveel van weer, dan grijp je naar een roman en druk je daarin al die dingen uit die je zelf vreest en begeert tegelijk plus het happy end waarvan je je zo graag verzekerd zoudt weten.

❖ *Een van de grootmeesters van de griezelligliteratuur is Lovecraft. Is hij u bekend?*

Lovecraft. Amerikaan, meester van fantasie en de mede schepper van de Cuthullu-mythos.

❖ *Zit er geen gevaar in dat je daar in de verkeerde richting gaat?*

Als u alle werken van Lovecraft heeft gelezen en niet slechts enkele daarvan, zal het u duidelijk zijn dat deze boodschap kennelijk niet wordt bedoeld. Bedoeld wordt de confrontatie met een onbekende wereld waarbij de held altijd weer in staat is - hoe dan ook - om in het eind te overwinnen. Het is altijd weer hetzelfde. In een meesterlijk proza met zeer goede beschrijvingen en met een zeer levendige fantasie wordt een wereld gecreëerd waarin je door alle verschrikkingen heen toch altijd weer zult winnen. Het is a.h.w. een verhaal waar een kind in het donker loopt omgeven door denkbeeldige gevaren en een deuntje begint te fluiten en zo de moed heeft om de verlichte kamer weer te bereiken. Dat is eigenlijk het griezelverhaal: het fluiten in het donker.

Dat is een klein gedeelte van zijn vertellingen, maar in een ander gedeelte is het einde helemaal niet goed, het eindigt in een afschuwelijke toestand waar eigenlijk geen oplossing meer voor is. Er zijn er enkele. In al zijn werken zijn er geloof ik 15 verhalen waarvan één in novellettevorm en de andere meestal als korte verhalen. In deze gevallen moet ik u verwijzen naar de langere verhalen van Lovecraft waarin hij diezelfde oplossing wel brengt, zodat je eigenlijk te maken krijgt met delen van een gedachtegang. In het langere verhaal vind je de uitgewerkte gedachtegang waarin de zin van het gebeuren, het schijnbaar hopeloze gebeuren dan toch weer ligt in de overwinning. Het duister kan worden overwonnen. De monsters kunnen worden overwonnen. Wij vinden dat in de hele kring van hem. Zoals u weet waren het een aantal schrijvers, die deze zelfde mythos in stand hielden. Allemaal gaan ze uit van de verwerpelijke, demonische kunsten. The book of Ghouls, de verwerpelijke Grimoire van de waanzinnige Abdullah Mazred. Al die dingen zijn heel aardig, maar als je kijkt waar het feitelijk om gaat, dan probeert hij duidelijk te maken - en dat is dan de enige boodschap die je uit al zijn werken kunt lezen: er zijn meer werkelijkheden.

De mens, die het duister zoekt, gaat eraan ten onder. Maar de mens, die met het duister in contact komt en moedig blijft, kan zichzelf redden, zelfs als hij soms lichamelijk eraan te gronde gaat. Ik meen, dat deze boodschap eigenlijk niet zoveel verschilt van hetgeen er in vele kerken wordt gepredikt ook in zijn dagen.

❖ *Het is een bijzondere prestatie omdat hij dat juist in dat soort literatuur tot uitdrukking brengt.*

Er zijn er meer geweest. U moet maar eens de Victoriaanse griezelverhalen nagaan. Er zijn er heel wat geschreven die heel erg goed waren. We zien steeds weer - en dat is dan het interessant erbij - dat er altijd een legende is van de onbekende verschrikking, maar dat die zo wordt vertekend dat ze aan de ene kant veel verschrikkelijker wordt en aan de andere kant toch weer gemakkelijker kenbaar en gemakkelijker te overwinnen is. Het is alsof de mens in heel veel van die griezelverhalen en wat dat betreft ook in sommige religieuze spelen van veel oudere origine tot zelfs de primitieve Faust, altijd weer zegt: Je kunt in contact komen met het demonische, het duistere, het chaotische, maar het is wat je zelf bent dat bepaalt hoe je lot tenslotte zal zijn. Ik denk, dat dit voor de doorsnee-mens erg belangrijk is.

Het zijn niet de daden die je stelt. Het is het wezen dat je bent dat een rol speelt. Ik geloof, dat u wat dat betreft onmiddellijk kunt overschakelen naar de sage, de legende. Denkt u maar aan de Vliegende Hollander die in het eind toch wordt bevrijd, al is het niet altijd een Senta die het doet. Denk aan verhalen van zeeschuimers, die later nog gedoemd zijn om bij hun schat te waken. Er zijn ook heel wat van die verhalen. Denk aan de monsterlijkheid, die de mens steeds weer creëert en die hij dan toch weer overwint. Ik geloof, dat de mens daarmee tot zichzelf zegt. De werkelijkheid van mijn bestaan kan ik niet aanvaarden daarom heb ik een dualistische visie op hetgeen de mens is. Ik maak hem enerzijds tot een God en anderzijds tot een duivel. En die delen van de mens in een strijd tegen elkaar afbeeldend kan ik dan manipuleren zodat de God in de mens wint en hij daarmee de onsterfelijkheid van zijn wezen heeft bevestigd.

❖ *De bijbel bestaat uit heel veel sagen en legenden. In hoeverre kun je daarop je geloof bouwen?*

Een geloof kun je bouwen op alles. De bijbel bestaat uit gelijkenissen, uit vervormde historische feiten, uit legenden, uit toespraken. Het is een werk dat alles omvat van het griezelverhaal tot de familieroman toe. En als je het zo ontleedt, dan zeg je: Wat heb ik er eigenlijk aan? Kan ik daar een geloof op baseren? Ik meen echter, dat achter de bijbel iets anders schuilt en dat zal voor de meeste mensen de reden zijn om in die bijbel te geloven en

zich daarop te baseren. Er is een God. Die God is voortdurend bij de mensen. Een God die bestraft, die wreekt. Een God die rechtspreekt, maar ook een God die redt. Ik geloof, dat dat het belangrijkste is: die God, de macht achter het bekende, waaraan je je kunt toevertrouwen en zo de zin van het bekende a.h.w. wegvagen uit je eigen wezen zowel als uit de anderen. Nu geef ik graag toe dat voor mij zo'n geloof in een dergelijke God wat te beperkt is. Ik kan geloven in een God die rechter is, natuurlijk. Want er zijn regels in de schepping, in de kosmos. Ik kan geloven in een God die liefdevol is. Want als we zien dat alles in stand wordt gehouden, als we die God als oerkracht aannemen, dan impliceert dit een aanvaarding. En die aanvaarding noemen we dan maar liefde. Maar ik geloof niet dat die God een veranderlijk wezen is. En ik geloof niet dat die God zich bezighoudt met de kleine details van de mens: dat hij wil uitmaken wie bij wie mag slapen en wie niet b.v., zoals de gelovigen zo graag doen. Ik geloof niet dat die God zich bezighoudt met de vraag wie er nu gelijk heeft. Ik denk dat die God alleen maar rekening houdt met de vraag wie kan beantwoorden aan hetgeen hij is. Ik denk, dat dat het essentiële is. En wat dat betreft, zelfs in de Evangelieën vinden we iets dergelijks. De eerste christen die in de hemel kwam, weet u wie dat was? De goede moordenaar. Maar degenen die door hem werden vermoord vonden hem helemaal niet goed. Het andere woorden: een man met een zondig leven kan alleen op grond van een aanvaarding van het hogere in de hemel komen. Want: "heden zult gij met mij in het paradijs zijn" Dat vind ik werkelijk grandioos. Dat kan ik begrijpen, omdat het niet is wat de mens doet, maar wat de mens *is*. Als je dat eruit haalt, dan wordt de bijbel een beetje ontwaard. Dan hebben al die spreuken en gezegden voor de moderne tijd maar heel weinig te zeggen. Het enige dat duidelijk wordt, is dat je ergens beantwoordt aan een God die ook in jou leeft zoals in al het andere. Ik meen, dat je op die basis de bijbel zonder meer kunt aanvaarden. Maar een mens, die denkt met de woorden van de bijbel zichzelf te rechtvaardigen, wijst daardoor onbewust de werkelijkheid van God gelijktijdig van zich af.

U ziet, u kunt ook daar een antwoord op krijgen. Kennelijk zijn de sagen en legenden die u het meest boeien die sagen en legenden, die door de mensen vaak als een onaantastbare waarheid worden beschouwd.

❖ *Is in het sprookje een symboliek verborgen?*

In het sprookje wel. Maar het sprookje hebben we vandaag bewust buiten beschouwing gelaten. De symboliek van het sprookje is een uit de volksziel bewust ontstane symboliek. Dat is heel iets anders dan de vervalsing van werkelijkheden en feiten waaruit sagen en legenden worden geboren. Bij een fabel weet je dat het een sprookje is. Bij de sage neem je aan dat het mogelijk is. Bij de legende geloof je dat de werkelijkheid er toch wel heel veel op geleken moet hebben. Ik meen, dat dat het grote verschil is. Daarom moet je ook minder symboliek zoeken juist in de sage, de legende en zelfs in de fabel met haar eigen moraliserende op zich dan in het sprookje.

❖ *Zit in het verhaal van Alice in Wonderland, b.v. "Through the Looking-Glass" een esoterische achtergrond?*

Zo wonderlijk als het klinkt, de achtergrond is een wiskundige. Als je werkt met de wiskunde, dan heb je een positieve en een negatieve wereld die elkaars spiegelbeeld zijn. Als we de verschijnselen zien zoals die worden geprojecteerd, dan hebben we eigenlijk te maken met gebeurtenissen die in de tegengestelde betekenis werkzaam zijn. We kunnen spreken over b.v. de kaarten: de koningin, de koning, hun gedrag. Of we kunnen denken aan de Cheshire Cat, die mij altijd doet denken aan een van ons die een beetje ondeugend is, want hij verdwijnt langzaam totdat alleen zijn glimlach in de lucht blijft hangen. Dat zijn allemaal dingen die je ook wel als symbolen kunt beschouwen. Aan de ene kant is het een lachspiegel van de werkelijkheid en aan de andere kant is het eigenlijk een wiskundige benadering van de andere wereld. Alle waarden in plus kunnen in min evenzeer voorkomen. Het teken dat ervoor staat is een ander, voor de rest zijn ze elkaars spiegelbeeld. Dat is eigenlijk wat "Through the Looking-Glass" zegt. Ook het eerste verhaal "Alice in Wonderland" is eigenlijk de verandering van maatstaven op zichzelf bepaalt de werkelijkheid. Die hele these wordt daarin uitgewerkt. Ik geloof dus dat u dit inderdaad eerder moet zien als een wiskundige, misschien hier en daar een bijna Pythagorese benadering van een werkelijkheid, die in haar tegengedelen zichzelf pas kan erkennen.

SLOTWOORD

De mens is vaak te trots om de werkelijkheid toe te geven. Hij heeft dan legenden, verhalen nodig. De mens is soms te bang om de feiten te aanvaarden en dan bouwt hij daaromheen een sage of een mythus. Maar altijd weer zoekt de mens in al wat er is toch iets waarmee hij zich één kan spelen. Ik denk, dat dat het belangrijkste is van de achtergronden van sagen, legenden en dergelijke dingen. Wij zoeken iets waarmee wij ons één kunnen voelen. Wij zoeken naar een sprookje waarin geestelijke werkelijkheden, die we vaag vermoeden, soms een enkele keer ondergaan, een vorm kunnen krijgen waardoor ze stoffelijk manifest worden en gelijktijdig als beproeving en overwinning kunnen dienen voor datgene wat we dromen te zijn, terwijl we weten dat het te kort schiet.

Het is vooral de lafaard, die droomt van heldendom. Het is de ongevoelige mens, die droomt van romantiek en romance. Het zijn de mensen die zichzelf in het leven miskent gevoelen, die zoeken naar erkenning en bevestiging. Het zijn de mensen die niet weten wat eenheid is, die dromen van eenwording of van rijken waarin ze als heerser, priester of priesteres al het goede tot stand zullen brengen. In zijn gedachten doet de mens alles wat hij metterdaad pleegt na te laten. En metterdaad doet de mens zeer veel dat hij met de gedachten niet kan aanvaarden.

Zo bouwt hij zich een wereld, die beantwoordt aan zijn wensen. Een wereld, die in overeenstemming is met alles wat hij voor zichzelf zo belangrijk vindt. Dan ontmoet hij een kat in het duister en het is een heks. Hij is te laat thuis gekomen en kan moeilijk tegen zijn vrouw zeggen dat het al dat bier is dat hij heeft gedronken. Dus heeft de heks hem laten dansen totdat hij uitgeput neerviel: daarmee is meteen zijn waggelende gang verklaard. Op deze manier heeft de mens zijn sagen en legenden opgebouwd. Op deze manier heeft hij zijn overleveringen steeds verrijkt met zijn droom- en wensleven. Op deze manier probeert hij voortdurend te ontkomen aan de feiten, die zijn stoffelijk leven in wezen bepalen.

Wie zoekt naar een lichtende innerlijke werkelijkheid moet beseffen dat we eerst de droom moeten verliezen, dat we de fraaie verklaring terzijde moeten schuiven, dat we ons niet kunnen identificeren met anderen, die zoveel beter, wijzer of mooier zouden zijn dan wij, dat we onszelf moeten zijn. Want slechts de mens, die zichzelf is en de werkelijkheid aanvaardt die rond hem bestaat, kan de grotere werkelijkheid waaruit hij bestaat beleven en aanvaarden. Alleen die mens kan de krachten van de totaliteit voortdurend in zich beleven en vanuit zich openbaren waar dat nodig is.

Wie wegvlucht in verhalen, sprookjes en legenden, in de holheid van lege woorden, bereikt niets. Hij, die leert zichzelf te aanvaarden met alle beperkingen van dien, met alle fouten die het "ik" aankleven en dan toch de moed heeft bewust te leven in een wereld die veel groter is dan hij kan overzien, die mens wordt geconfronteerd met steeds grotere delen van de werkelijkheid.

Daarom is geschiedvervalsing in feite het scheppen van een onjuiste droom. Daarom is het aankleven van legenden in vele gevallen een verblinding voor je eigen mogelijkheden. Daarom is het je bezighouden met sagen anders dan als een licht amusement maar al te vaak een ontvluchten aan de tijd waarin je leeft en dromend over andere zaken je te kort schieten in deze tijd en wereld niet behoeven te bemerken. Ik weet, dat dit geen erg opwekkende conclusie is voor de meeste van u. Laat mij daarom in dit slotwoord een raad toevoegen:

Heb de moed om jezelf te zijn. Je kunt niet beantwoorden aan een droom, maar je kunt beantwoorden aan alles wat in je leeft en bestaat, mits je het kunt terugvinden in je wereld.

Het weest uzelve is ook: weest getrouw aan degenen die u heeft voortgebracht en geestelijk geschapen. Dat betekent, waarmaken wat je bent uit die goddelijke kracht. Het is een verwerpen van de waan die tot chaos voert en zo het vinden van een persoonlijke manier van bestaan, die een eenheid met de werkelijkheid mogelijk maakt.